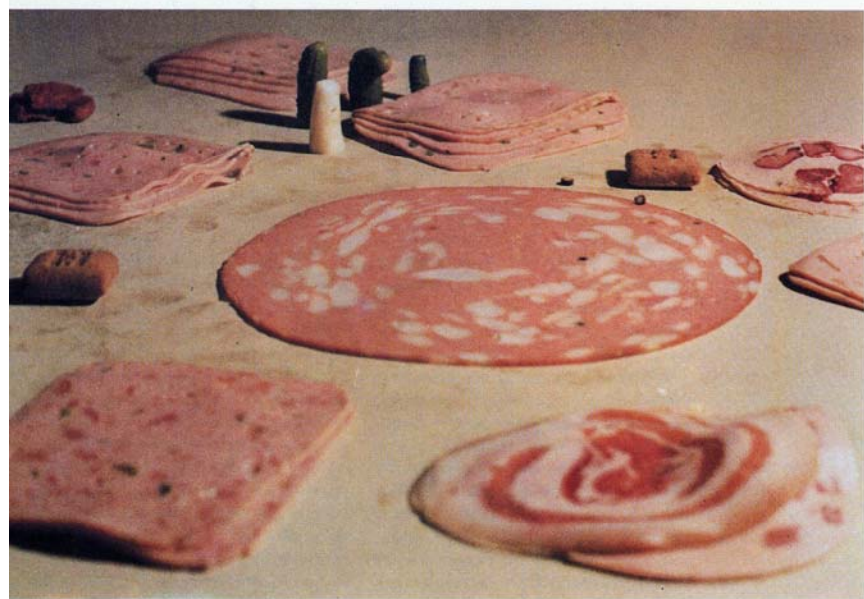

PROJECTAR LA PERIFÈRIA

Manuel de Solà-Morales

Les pique-niqueurs du dimanche, 1986
Sveva Suter-Engel.

Peter Fischli et David Weiss d'Ano's Teppichladen 1980.

Aquestes il·lustracions son gentileza del professor André Corboz del ETH de Zurich.

This illustrations are courtesy of professor André Corboz from ETH of Zurich.

LA PERIFÈRIA

La força del lloc és, a la perifèria, absència de lloc en el sentit clàssic, és a dir, absència de determinacions marcades per la història del "locus". I el que els llocs perifèrics evocuen és, no sols les imatges del buit expectant, sinó sobretot la sensació d'indiferència en la posició de les coses. No és pas indiferència de les coses, sinó indiferència de les coses entre sí. Aquesta manca de diferència és la que fa la perifèria terreny vertiginós per a les imatges, i el cinema i la fotografia han cospat la força d'aquests paisatges on tant l'activitat com la construcció son sempre més dèbils que l'espai despullat en què es presenten. El lloc perifèric resulta fort precisament perquè ni "repetició" ni "diferència" —en el sentit de Deleuze— l'han ocupat.

Aquesta força del lloc és la que més s'agraeix al tractar la perifèria com a projectistes. Al costat de la irrellevància o de la brutícia de les àrees perifèriques, dels problemes funcionals, i de les dificultats estètiques de la buidor, hi ha la

força suggeridora d'un lloc que presenta als ulls de qui vulgui mirar-se'l amb voluntat positiva, un camp de llibertat a fer futur més des del present, que no pas enriquit pel pasat.

Des de Palladio a Bruno Taut, a Garnier o a F. L. L. Wright, els nous territoris arquitectònics s'han imaginat en els marges de la ciutat establerta. Els espais perifèrics, sol·licitats només per referències discontinuïtes de la urbanitat compacta, però suggerents sobretot d'allò que encara no s'ha fet, han estat, per aquesta flexibilitat, el lloc de la invenció de formes i tipus urbans.

A les ciutats d'Europa, la força simbòlica i convencional dels centres tradicionals ha reduït en els últims anys la imaginació d'altres teixits urbans. El pensament tipològic i de la visió objectiva de l'edifici arquitectònic (la seva complementària paradoxa) han renunciat a entendre la barreja d'infraestructures i buits, de centres de serveis al costat de petits habitatges, on la gran mobilitat envolta racons d'extrema privacitat, i s'ha resistit a entrar en el terreny figuratiu de

les formes urbanes més contemporànies, i l'esforç d'arquitectures i urbanistes sembla haver seguit massa de prop el renovat interès de financers i polítics per la recuperació de les ciutats centrals.

El Laboratori Internacional que a la primavera de 1991 vam iniciar a Barcelona, i que va repetir-se el '92, ha iniciat l'elaboració teòrica i aplicada d'una idea de perifèria, no entesa negativament com a degradació de la ciutat central sinó, al contrari, presa com a territori actiu del projecte contemporani de metròpoli. Arquitectes i professors estan convidats a contribuir, amb les seves actituds, els seus treballs i les seves hipòtesis personals, a la configuració progressiva d'aquesta idea.

És clar que al plantejar el curs partim de l'interès positiu per la ciutat difusa. No sols així; també de la convicció que és tema prioritari en l'immediat futur de la ciutat europea.

Per a definir la perifèria, és cert que avui ens manca una explicació geogràfica comparable a la que fa trenta anys les escoles de geografia humana van fer de les ciutats centrals. Avui no solem llegir sinó repeticions genèricament ideològiques del terme perifèria aplicat com a categoria sociològica, denunciària de mancances respecte a un paradigma de ciutat burgesa, sense gaire esforç teòric per a copsar allò que té d'específic, i que a priori es rebutja.

Perifèria és tot allò que no té continuïtat, ni repetició ni sistema. Però projectar la perifèria no vol pas dir necessàriament posar-hi ordre, o ajudar-la a completar-se o a redimir-se. I les actituds "recuperadores" o redemptores de perifèries no poden ser cap punt per a fer arrancar un projecte seriós de perifèria. Perquè la reivindicació de l'ordre contra el desordre, com a reivindicació social a les perifèries, és només una veritat a mitges. Les relacions entre l'ordre urbà i la forma social han provat sovint la seva independència. Els downtowns americans i els cases antics europeus són contenidors de pobres i de marginals, de yuppies i de treballadors funcionaris dins una mateixa ortodòxia morfològica. I ens trobem també, a la inversa que algunes urbanitzacions residencials del Maresme, el Milano-2 de Berlusconi, o els apartaments de Cergy-Pontoise són tan perifèrics com exclusius, almenys en pretensió.

EL CURS

A Nicolin l'ha preocupat, en les seves cinc magistrals lliçons donades al Curs, quina cultura urbana pot ser la pròpia d'aquestes perifèries, com a expressió de formes de vida i de treball. La crisi de la modernitat passa també, per ell, per l'acceptació, més o menys a desgrat, d'una condició urbana on els valors de cohesió han desaparegut, i on el que era vist com a defecte s'ha convertit en substància. La seva discussió és frontal, i entenedra-la ajudaria almenys a no ser tan trivial com ho són avui moltes de les propostes d'actuació que volen ser realistes. Més que una definició, Nicolin veu en la superació de la tradicional urbanitat una condició intel·lectual mal reconeguda en projectes actuals com els del programa "Banlieue 90" a França, o els eslògans

de "monumentalitzar" les perifèries a Itàlia i Espanya.

Les lliçons de Peter Rowe, despullades del pragmatisme que les ideològitzava, ofereixen una definició de perifèria identificant certa llista de temes —nuclis d'oficines al camp, nusos d'infraestructura, centres comercials i d'esbarjo, parcs residencials— característics d'un procés de creixement urbà en el qual la invenció tipològica i arquitectònica eren a la vegada l'origen i la resposta. El seu llibre "Poetics of an American middle landscape" resulta l'aportació acadèmica més seriosa que fins avui s'ha produït en el reconeixement del suburbi americà actual, amb un esforç de taxonomia i d'interpretació que en fa un instrument de coneixement bàsic per l'entendiment del fenomen, i, és clar, però, que, fent bé la tipificació i la gènesi del fenomen, en resulta quasi automàticament l'elogi.

Rowe no amaga ni un moment la seva col·locació pragmàtica: això és el que hi ha, això és el que hem d'acceptar. Texta d'esperit, menysprea els que insisteixen a mirar la ciutat americana sobre miralls europeus, i treballa seriosament i despreocupadament per a establir l'evidència de les formes suburbanas de Nord-Amèrica.

La visió americana no està gaire lluny de cert empirisme holandès actual, en què els escenaris de la perifèria solen explicar-se des d'uns fonaments d'estructuralisme, atent a l'accessibilitat i a les noves condicions funcionals d'urbanitat com a raó dels patrons d'assentament. És aquesta, malgrat l'aspecte de grafisme dislocat amb què es presenta, una visió totalitzant, tan clàssica com l'estructura urbana dels anys '60, transformada però, —ja aleshores Koolhaas va ser un dels primers d'anunciar-ho— a les formes de la ciutat oberta, discontinua o "delirant". Damunt de la traducció estricta dels esquemes funcionals a formes estructurals, la lògica de les formes discontinues és, en aquest corrent, l'espai de la sensibilitat i la sofisticació dels projectistes.

L'acceptació de les torres d'oficines, les naus comercials o els hotels d'autopista al llarg dels accessos a les ciutats no esgota però l'argument de la perifèria, i el seu reconeixement no pot ja sorprendre ningú com per a deixar tancada la discussió. Aquest paisatge de la que podríem anomenar "difusió de luxe" és tan sols la més aparent i la més simple de les moltes formes de perifèria. La il·lusió d'alguns arquitectes i crítics per demostrar la naturalitat d'aquests assentaments pot semblar, a vegades, una qüestió de moralisme, com si la dificultat fóra la del judici a priori sobre el dret a existir. Alguns projectes, per exemple de l'escola holandesa, que tant confien que per haver acceptat els fets previs tindran raó al final són sovint propostes amb poca intenció dialèctica, d'un esquematisme funcionalista que cerca en el contrast plàstic la tensió programàtica a què han renunciat.

No comparteixo, doncs, l'optimisme neo-liberal que veuria en l'espontaneisme perifèric un valor en si mateix, autojustificatiu de qualsevol assentament. El territori és sempre camp de combat, i no vull veure'l com un més dels productes del consum tardo-capitalista. Estimulant i provocador d'idees, penso, és reconèixer les seves tensions de forma i de fun-

cionament, i no pas acceptar-les com una moda que no fa sinó registrar directament els resultats del mercat econòmic.

Collovà ha treballat les discontinuïtats i les ruptures amb la idea de la "resistència" que troba en els elements urbans separats, buscant-ne la forma urbana com un efecte d'aquesta resistència al temps, a l'ús, a la confusió, a l'estratificació. Ell parla de les formes "que resisteixen" amb una interpretació més vitalista i immanent que la de la pura superposició morfològica d'alguns darrers estudis francesos, bons heres d'una visió geogràfica i cartogràfica. El biologicisme de la idea de resistència permet a Collovà ser actiu, projectista. Segurament amb un feix de context i d'historicisme, però també amb una intenció teòrica apta per a generalitzar-se fora del cas de Palerm (vegeu, si no, el seu projecte per al Concurs d'Habitatge a la Diagonal de Barcelona, fa dos anys).

És també una visió on es vol que soni la recomposició del teixit, però des de les singularitats. El projecte està fet d'emergències; molt més delicat però en no confondre emergències amb monument —com fan els que parlen de monumentalització de la perifèria—, ni simple presència amb resistència —com resulten fer els conservacionistes. La resistència d'una peça urbana no cal acompanyar-la de força simbòlica, ni d'arquitectura dominant, ni contrastar-la respecte a un teixit, ni neutralitzar el suport per força...

I si la ruptura edificatòria va presidir els treballs de Collovà, el taller de Joan Busquets i Enric Serra a la perifèria de Barcelona es definí atent a la ruptura morfològica dels traçats a mig fer —els grans solcs d'infraestructures entre teixits heterogenis— tot buscant la introducció d'elements nous d'escala gran, o l'atençió als forats "tous" de la textura metropolitana. El precedent d'excel·lents tallers fets des de fa deu anys ("Instrument de projectació de la Barcelona suburbana", Joan Busquets, Josep Parcerisa, 1981-82) es fa present en la facilitat per a copsar les dades topogràfiques i morfològiques com a base projectual de grans intervencions noves a la ciutat.

I també la ruptura, en l'ordre dels suports parcel·laris, amb la indecisió i el conflicte d'expectatives d'opció que s'en deriven, era la definició de la perifèria parisenca que Panerai i Mangin van escollir pel seu taller, significat com a definició del seu enteniment del problema. Un enteniment que veu en la ruptura del suport parcel·lari l'origen de les formes extenses de perifèria, les més freqüents i les menys fàcils de dissimular socialment amb elogis estètics.

També la visió de l'eix de Princeton que Alex Wall proposava com a àrea d'assentaments sense estructura urbana, sense centre i sense significació col·lectiva, es presentava com una qüestió de ruptura i de confusió en l'escala territorial. Allà ni edificis, ni infraestructures, ni ordres parcel·laris eren fragmentaris, sinó més aviat era la indecisió de la geografia social del territori la que es prenia per objecte, i era sorprenent que, en certa contradicció amb l'eufòria descompositiva dels seus col·leges Neutelings, Geuze i Heynen, la proposta de treball

demanés certa intervenció salvífica i reestructurant, honestament racionalitzadora, social i formalment, de la indecisió difusa.

EL PROJECTE

El fet que la majoria dels tallers triesin problemes de perifèria molt determinats per fragments de ciutat preexistent mostra la preocupació dels seus responsables per una actitud terapèutica, tot i que apreciava de les oportunitats projectuals dels llocs escollits.

Però parlar de "projecte de perifèria" és parlar d'una idea que no necessàriament coincideix amb el camp geogràfic de la perifèria existent. Projectes de perifèria poden fer-se, sí, per a recuperar les mal fetes perifèries preexistents; però també per a crear-ne altres vàlides *ex-novo*. Fins i tot hi ha "projectes perifèrics" a dintre les ciutats i projectes perifèrics sense lloc (com Gregotti apunta en el seu text).

En front d'un corrent "d'acceptació acrítica" de qualsevol fet fragmentari pel sol fet de ser-ho, que inclou bona part de les propostes de la família arquitectònica deconstructivista, i deixant de banda també les actituds integradores de "recoisir" o "monumentalitzar" les perifèries, convencionalment integradores, apostem per una definició nova del projecte perifèric basada en les noves relacions d'espai i de distància pròpies de l'urbanisme i l'arquitectura d'avui.

Doncs, si les imatges plàstiques del perifèric abunden ja com a fet estètic, ¿no té sentit imaginar propostes urbanístiques que inventin formes socialment i arquitectònicament positives d'aquestes fenòmens? ¿Hi ha cap nou pensament d'integració entre edifici, terra i accés, que faci paisatge i lloc a la vegada? Ha de ser la idea de fragment per força buida per dintre, o podríem crear fragments amb estructura interna interessant? La "repetició sense concepte" de què parla Deleuze, ¿no pot substituir-se per una "diferència sense repetició"?

Certa temptativa de mètode podria partir, em sembla, de dues idees.

Primera: treballar segons l'esperit dels "projectes urbans" que arrenquen de la comprensió *ad hoc* del lloc, de cada lloc, amb la més ampla varietat en la definició del programa. Però la força del lloc perifèric, ja ho hem dit, està en el seu buit entre objectes deslligats. Aquest és un argument de forma, que no té a veure amb les afirmacions estructurals de la ciutat difusa o del "veïnat global" com a negació de la tradicional ciutat compacta. Algunes de les arquitectures que avui diuen fer-se sense lloc, contra el que pretenen, tenen poc a veure amb el reconeixement de la perifèria com a condició urbana; renoven el clàssic idealisme-funcionalista de la comunicació que ja Mel Webber va difondre als 70 amb la seva fonamental tesi del "veïnat sense proximitat" i de l'"ambit urbà i local". A part —com el deconstructivisme de P. Eisenmann o en el pintoresquisme de F. Gehry— manipulen precisament el contrast contextual com a eina de projecte.

Pot ser, en canvi, que fixar-se en algunes condicions característiques, definidores de l'espai perifèric —com l'accés, la resistència, la pseudo-densitat o al-

tres— siguin camins útils per un urbanisme propi de la perifèria.

La contribució de C. Juel Christiansen em sembla, en aquest sentit, interessantíssima, i el seu llibre un dels materials millors de què disposem per al projecte dels territoris perifèrics. Juel Christiansen fa de l'enteniment dels llocs de transformació perifèrica metropolitana, l'espina central de la seva explicació, i troba en les diferents imatges dels processos de sobreposició de les formes construïdes fragments molt clars per a la intervenció projectual.

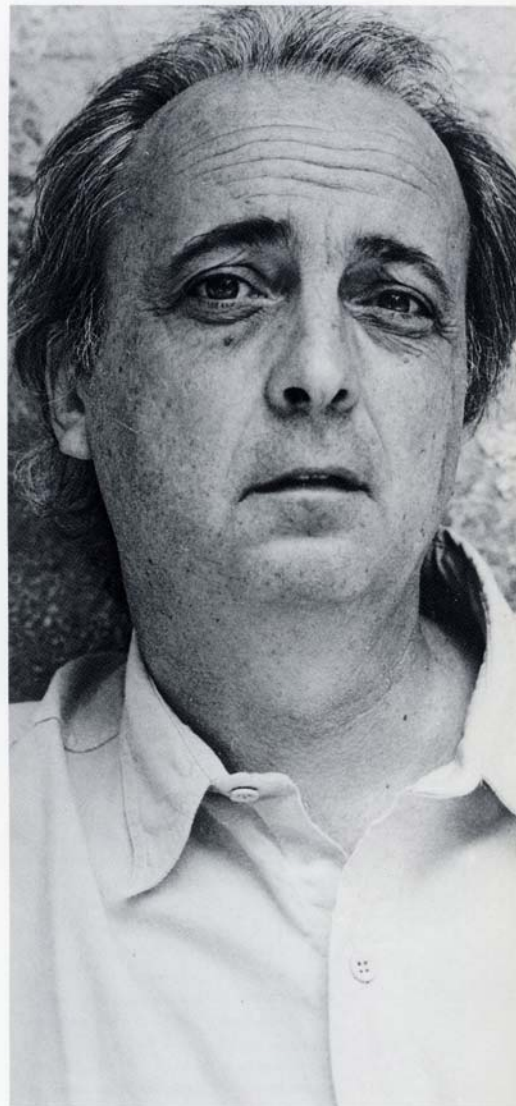
Aquell major coneixement de les lleis de transformació de la ciutat que Collovà reclamava contra les estèrils seguretats de les anàlisis ("no pretendere passare della pseudo-scienza dell'informazione all pseudo-artisticità del progetto") troba, en un altre to i en diferent terreny, un excel·lent exemple en la feina de Christiansen.

Segona: assajar propostes a escala d'agrupació d'edificis, de models d'assentament, encara que imprecisos i oberts. Serien imatges urbanístiques de formes mixtes, amb prou valor simbòlic com per a respondre a l'isolament amb què es presenten. Projectades per a funcionar amb molta eficiència, sense la qual no hi ha perifèria possible. Amb una personalitat formal que pugui entendre el territori com a forma paisatgística, i per tant subjecte a intencions ecològiques i ambientals molt exigents. Més concretament, capaces d'apreciar el buit i els terrenys intersticials com a matèria positiva.

Estic pensant un esforç il·luminista d'imaginar tipus d'establiments autònoms perifèrics, com van ser-ho les "villes" palladines, i les "colònies" industrials i les primeres "garden city" britàniques. Potser, dintre del nostre repertori de projectistes urbans, fóra la idea d'agrupació la que més ens valdria revisar i posar al dia, i elaborar models autònoms d'escala intermèdia on la convivència en "nous veïnats" d'edificis, espais i infraestructures heterogènies prenguessin força com a paradigmes d'una nova cultura metropolitana.

Penso que aquests establiments perifèrics han de basar-se en el concepte de distància interessant —separació positiva i entre múltiples objectes—, com en el suprematisme o en els clàssics bodegons de Morandi. La distància buida entre les coses és el tema, i aquest protagonisme de l'espai buit és l'alternativa perifèrica a la contigüitat unificant que és la gran virtut de la ciutat tradicional compacta.

Estem tornant a un model "gòtic" de l'espai. És la pèrdua de la regularitat clàssica (romana), present en l'urbanisme que vol ser modern i que encara necessita de les regularitats (d'escala, de volum, de material, d'ús). La no regularitat, en canvi, es regirà des de dins de si mateixa per la llei de les distàncies mútues com a únic solitari joc regulador, més que no pas per projectes compostos des de sobre o des de fora. L'urbanisme de la perifèria pot ser més aviat la seqüència d'agrupaments construïts per inducció i per diàleg; la deducció, aquí, s'entrebanca de seguida. ■

PERIPHERY AS A PROJECT

THE PERIPHERY

The "sense of the place" in the periphery is the absence of place in the classical sense, that is, the absence of determinations marked by the history of the "locus". And the sensations that peripheral places evoke are not only images of an expectant void, but most of all the feeling of indifference in the position of the built forms. Not that objects be indifferent in themselves, but rather indifferent between themselves. This lack of difference is what makes the periphery a vertiginous terrain for images, and the cinema and photography have grasped the force of these landscapes where both activity and construction are always weaker than the bare spaces in which they appear. And the sense of the peripheral place is strong precisely because neither "repetition" nor "difference" — in Deleuze's sense — have occupied it.

As an urban designer I rather find this special strength of the place just the most suggestive condition to deal with the periphery. Leaving aside the irrelevance and dirt of the peripheral areas, its functional problems, and the aesthetic difficulties of dealing with emptiness, there is a strong suggestion, for the eyes of those who look at it positively, of a field of free thoughts oriented towards the future and to the present rather, and not enriched by any past.

From Palladio, to Bruno Taut, to Garnier or to F. L. Wright, architects have been imagining new architectural territories on the fringes of the established city. Peripheral spaces, are taken not only as suggestive of discontinuous references to compact urbanity, but specially as provocative of what has not yet been done and has to be done, and for that the good place for intervention of urban forms and types.

In European cities the symbolic and conventional strength of the traditional centres has weakened the imagination of new urban tissues in recent years. Typologist thought, and the objectual view of the architectural building — its complementary paradox — have given up any attempt of understanding the mixtures of infrastructures and voids, service centres and small dwellings, great mobility around small places of extreme privacy, as a figurative terrain for more contemporary urban forms. And the efforts of architects and urbanists seem to have followed too closely the renewed interest of real estate and politicians in the recovery of central cities.

The International Laboratory Master Course that we started in Barcelona in 1991, and which was repeated in 1992, has begun a theoretical and applied work on the idea of periphery, not seen negatively as the degradation of the central city, but on the contrary as an active territory for the contemporary project of the metropolis. Architects and lecturers are invited to contribute with their attitudes, their work and their personal hypotheses to the progressive shaping of this idea.

The approach of the course must be understood as starting from a positive interest in the theoretical aspects of the diffuse city, but also from the conviction that it is already a priority real issue for the immediate future of the European city.

To start with, we lack a geographical definition of the periphery comparable to that provided by the schools of human geography for the central cities thirty years ago. Today we only read generic ideological repetitions of the term periphery applied as a sociological category, and statements of its shortcomings in comparison with the paradigm of the bourgeois city. There is no great theoretical effort to grasp what is specific in it, and which is rejected a priori. The periphery is, where there is not conti-

nity, repetition or system. But to project the periphery does not necessarily mean to provide order to it, or to help it in its completion or redemption. And "recovering" or redemptive attitudes cannot be taken as a serious social starting point for the project of the periphery, because the demand for order against disorder, as a social demand in the peripheries, is only a half-truth. Relations between urban order and social form prove repetitively how independent they are. The American downtowns and the old European city centres are containers of the poor and the underprivileged besides the yuppies and the white collars, within the same morphological orthodoxy. And on the other hand, we could find how some residential exclusive developments — in Barcelona's Maresme, Berlusconi's Milano-2, or Cergy-Pontoise apartments, are both peripheral and well ordered, at least in their pretention.

THE COURSE

In his five master classes given during the course, Nicolini was concerned with the urban culture that could be proper to these peripheries as an expression of ways of life and work. For him, the crisis of modernity also involves the more or less reluctant acceptance of an urban condition in which the values of cohesion have disappeared, and in which what was seen as a deficiency has become the substance. His discussion is frontal, and following it would help us to avoid at least the triviality of many proposals of action self-pretending to be realistic. Rather than a definition, Nicolini sees in the overcoming of traditional urbanity an intellectual condition which is not fully accepted in current projects such as the "Banlieue 90" in France, or the gimmick of "monumentalizing" the peripheries in Italy and Spain.

Stripped of the pragmatism that idealizes them, the lessons of Peter Rowe offered a definition of periphery by identifying a certain list of periphery-types (clusters of offices in the country, nexus of infrastructure, shopping and leisure centres, residential parks) which are characteristic of a process of urban growth in which typological and architectural invention are at the same time the origin and the response. His book "Poetics of an American Middle Landscape" has to be acknowledged as the most serious recent academic contribution so far to the recognition of the current American suburb, with an effort of taxonomy and interpretation which makes it a basic instrument of knowledge for the understanding of the phenomenon. Providing a good outline of the typification and genesis of the phenomenon, it may become almost automatically its self-pride.

Rowe does not conceal in any moment his pragmatic stance: what there is there is, that is what we accept. Texan in spirit, he scorns those who insist on reading the American city through European mirrors, and he works seriously and casually to establish the evidence of the suburban forms of North America.

The American vision is not too far removed from a certain Dutch empiricism of the present time, in which the scenes of the periphery tend to be explained on the basis of structuralism, considering accessibility and the new functional conditions of urbanity as the reason for the settlement patterns. Despite the aspect of dislocated graphism with which it is presented, it embodies a totalizing vision, as the classical "urban structure" of the sixties, though this has been transformed — Koolhaas was already one of the first to announce it — into the forms of the discontinuous open or "de-

lirious" city. But more than the strict translations of the functional schemes into structural forms, it is the logic of the discontinuous forms the field of innovation for the sensitivity and the sophistication of the designers.

The acceptance of the office blocks, chain stores and motorway hotels alongside the accesses to the cities does not, however, exhaust the argument of the periphery, and its recognition cannot surprise anybody so as to close-up the discussion. This landscape of what we could call "diffused luxury" is only the most apparent and simplest of the many forms of the periphery. The enthusiasm of some architects and critics to prove the natural status of these settlements may seem at times to be a sort of moral question, as if the problems were on the a priori judgement about their right to exist. Some projects, of the Dutch school for instance, that seem to accept the existing situation as a right one in the end, are often proposals with little dialectical intention: it's schematic functionalism deriving to plastic contrasts the programmatic intention they gave up to. I don't share the neo-liberal optimism that reads peripheral spontaneity as a value in itself, a self-justification of any settlement. The territory is always a battle field, and I do not need to accept it just as another product of tardo-capitalist consumption. More stimulating and though generative is, I feel, to recognize its tensions in form or function as a design pattern, and not as a fashion that merely registers the results of the economic market.

Collovà has worked on discontinuities and breaks, with a certain idea of "resistance" that he finds in the separate urban elements, seeking their urban form as an effect of this resistance to time, to use, to confusion, to stratification. He speaks of "resisting forms" with a more vitalistic and immanent interpretation than the pure morphological superposition of some recent French studies which have received the direct inheritance of the geographical and cartographical vision. The biologism of the idea of resistance permits Collovà to be active, to act as a designer. That goes certainly with a good deal of contextualism and historicism, but also with a strong theoretical purpose able to be generalized well outside the case of Palermo (see, for instance, his project for the Housing + City Competition in the Diagonal of Barcelona two years ago).

It is also a vision in which the recomposition of the tissue is intended to be solved through its singularities. His project is made of emergent pieces, but it shows great delicacy in not confusing emergences with monuments (like those who speak of monumentalization of the periphery) or simple presence with resistance (as the conservationists do). The resistance of an urban piece does not need to be accompanied by symbolic force or dominant architecture, or to be contrasted with a tissue, nor is it necessary to neutralize its support by force.

If the break-down of the built form presided the work of Collovà, the workshop of Joan Busquets and Enric Serra on the periphery of Barcelona was defined on the basis of the morphological breaks of half-finished layouts — the great furrows of infrastructures between heterogeneous tissues — seeking the introduction of new, large-scale elements, or the attention to "soft" holes in the metropolitan texture. The precedent of excellent workshops that have been held for ten years ("Instruments de projectació de la Barcelona suburbana", Joan Busquets, Josep Parcerisa, 1981-82) appears in the easy ability to grasp the topographic and morphological data as a projectual basis for the great new interventions in the city.

Breaks in the order of the infrastructure of the zoning, with the indecision and conflict of expectations of options which arise from it, was also the definition of the periphery of Paris that Panerai and Mangin chose for their workshop, significant

enough as a proposition of their understanding of the periphery. This understanding sees the rupture of the layout support as the origin of the extensive forms of the periphery, the form that is most frequent and least easy to conceal socially with aesthetic praise.

The vision of the axis of Princeton proposed by Alex Wall as an area of settlements without a significant urban structure, without a centre and without a collective meaning was also presented as a question of break-down and confusion at the territorial scale. There, neither buildings, nor structures, nor parcel orders were fragmentary, but it was rather the indecision of the social geography of the territory that was taken as the object. And it was surprisingly enough, and maybe of a certain distance of the decompositional euphoria of his colleagues Neutelings, Geuze and Heynen, the proposal of work demanded some intervention to rescue and restructure the diffuse social and formal indecision with rationalizing honesty.

THE PROJECT

The fact that most workshops chose very specific problems of periphery fragments of the already existing city shows the concern of the architects with a therapeutic attitude, whilst appreciating the design opportunities of the chosen places.

But to speak of "periphery as a project" is to speak of an idea which does not necessarily coincide with the geographical field of the existing periphery. We can certainly make projects for the periphery in order to recover the badly designed existing peripheries; but we can also make valid projects for "ex-novo" new peripheries. There are even peripheral projects within the cities and peripheral projects without location (as Gregotti points out in his texts).

Faced with a tendency to "acritical acceptance" of any fragmentary item merely because it is such — which includes many of the proposals of the deconstructivist family of architects — and leaving aside the conventionally integrative attitudes of "stitching up" or "monumentalizing" we would like to put forward a new definition of peripheral project based on the new relations of space and distance that are proper to the urbanism and architecture of today.

Thus, if the plastic images of the periphery abound as an aesthetic event would it not be worthwhile to imagine urban proposals of socially and architecturally positive forms of these phenomena? Is there no new concept of integration between building, land and access, that works-out landscape and place at the same time? Must the idea of fragment necessarily be hollow, or could we create fragments with an interesting internal structure? Could the "repetition without concept" of which Deleuze speaks not be replaced by a "difference without repetition"?

A certain attempt could perhaps start from two ideas.

One, working according to the line of "urban projects" that starts from the ad hoc understanding of the place, of each place, with the widest variety in the definition of the programme. But the force of the peripheral place, as we have said, lies in the void between disconnected objects. This is an argument of form, which has nothing to do with the structural statements of the diffuse city or of the "global village" as a negation of the traditional compact city. Some of the architectures which are today said to be made without place, have little to do with the recognition of the periphery as an urban condition. They renew the classical idealist functionalism of the communications that Mel Webber spread with his fundamental thesis of the "neighbourhood without proximity" and of the "urban and local environment". Also, like the deconstructivism of P. Eisenmann or in the picturesqueness of F. Gehry, they manipulate the contextual contrast as a project tool.

It may be, however, that establishing some characteristic conditions that define the peripheral space, such as access, resistance, pseudo-density or others, is a useful direction for a proper project for the periphery.

On this point the contribution of C. Juel Christiansen is interesting, and his book is one of the best works we have recently about the form of peripheral territories. Juel Christiansen bases his explanation on the understanding of places of peripheral metropolitan transformation, and he finds in the different images of the processes of superposition of constructed forms very clear fragments for intervention projects.

The greater knowledge of the laws of transformation of the city that Collova claims against the sterile securities of analysis ("no pretendere possessore della pseudo-scienza dell'informazione all pseudo-artisticità del progetto) finds an excellent example, in another tone and in a different terrain, in the work of Christiansen.

Two: Testing proposals for clusters of building, models of settlements, even if they are insecure and open. These would be urban images of mixed forms, with sufficient symbolic value to reply in the isolation with which they are faced. They are thought to function very effectively, without which no periphery is possible. With a formal personality enough as to understand the territory as a landscape form, which is therefore subject to very strict ecological and environmental demands. More specifically, able to appreciate the void and the interstitial lands as a positive material.

I am thinking of the enlightenment effort to imagine autonomous peripheral establishments such as the Palladian villas, the factory towns or the first garden cities. Perhaps for us in our repertory, the idea of grouping would be that which most needs revising and updating. And we should work-out autonomous intermediate scale models in which the cohabitation in "new neighbourhoods" of heterogeneous buildings, spaces and infrastructures takes strength as a paradigm of a new metropolitan culture.

I think that these peripheral establishments must be based on the concept of "interesting distance" – positive separation between multiple objects – as in Suprematists or in the classical still lifes of Morandi. The empty distance between things is the subject, and this protagonism of the empty space is the peripheral alternative to the unifying contiguity that is the great virtue of the traditional compact city.

Maybe we are today returning to a "gothic" model of space. It is the loss of classical (Roman) regularity in urbanism which wishes to be modern and still needs regularities (of scale, volume, material and use). A non-regularity, on the other hand, governed from within itself by the law of the mutual distances as its main regulator, rather than thought from above or from outside. The urbanism of the periphery may involve a sequence of groupings built by induction and by dialogue: in this field deduction is always thwarted.

Carsten Juel Christiansen

THE DESERT, THE CENTER AND THE PERIPHERY

In late modernity the desert became the metaphor for the nameless infinity. The uninhabitable, shadowless desert constituted a mythical space which could only be endured for a limited time. The desert was the place where one experienced pure light. Sand and light. The ultimate levelling of all differences. End and beginning. The desert was the symbolic space.

The spread-out urban periphery was its profane counterpart. Filled with traces of the forces at play. Marked by the regulating operations of anonymous planning authorities. Everything comprise in the concept of "development" moved onwards through space and left its mark on it. The periphery was the space of the traces. The indexical space.

The historical city centres represented the stage settings of the divine power. The centre's axial organization incorporated the body of the observer in a hierarchial space governed by a central figure. A tower, a dome, or a lantern represented the authority that gave meaning to the whole. The citizens had mirrored themselves in the city, experienced the world order by way of its structure and recognized themselves in the friezes over the doors and windows.

The centre's representational space was a pictorial space. The iconic space.

The centre, the periphery and the desert are zones or subdivisions of space. The city, the cultural landscape and "the non-utilizable" reflect the three aspects of the sign: icon, index and symbol. From afar, separated in the form of landscapes and categories, though inseparable when close-to in the phenomenon. Interwoven and interchanged, as in the experience of the "stone desert" and the "mirage".

Space is an unfolded sign. The sign is an infolded space.

The indexical is the raw and open surface of the sign that appears in the act of production. It is the aspect of the sign that most closely connects it with the visual space, and which dissociates it from its references. It is the sign's tracing, outline or periphery.

The periphery is the boundary between the meaningless and the meaningful, or between the limited and the unlimited significance. A borderland that is neither dense nor stable, but sooner a membrane through which the meaningful and the meaningless are also exchanged and reversed.

Like the borderland, the urban periphery is the raw side of space-full of non-interpreted traces. It is this negative determination of the indexical that constitutes the openness of the marginal area. In its very non-interpretability it contains a neglected significance, and in not being identical and yet perceptible it opens up a new space for the observer. This openness connects the space of the periphery, with the space of thought. No-directional, and lacking the vanishing points of either nostalgia or utopia. And yet it beckons.

It calls for our presence, our perceptiveness, and provides new experiences. The city's intimate rendezvous with the horizon. The buoyancy of the motorway. An unfamiliar and refined materiality in the goods of the wholesalers' depots – the massive,

column-sized drums of brass and copper. All the internalities to which praxis gives access. Canoes and roller skis. The savanna-like existence between the enclaves. The uneasiness of being both big and small. The entire experience of uncertainty, excitement and suspension that characterizes the periphery.

To step out into this uncertainty necessitates readjustments in the understanding of the architectonic system from within. It is the very conception of space that is at stake, and which must be expanded in order to surmount the trembling engendered by the experience of the periphery. The shock issuing from the periphery is the inability to distinguish between nature and culture. A rapid slide into an archaic state preceding separation, in which space was at once natural and architectural, whereby everything lying behind suddenly disappears.

The end of representation. The dissemination of the framed-in significance in a general potential significance.

The form model for this space is still concealed. Neither centred nor stable as in the classical iconic space, nor expansive and dynamic as in its modern development. Or entropic as in the desert, where the rotating movements of modernism, having constantly had to seize more mass, eventually exhausted their energy. It should sooner be viewed as if these various models are being permuted in the periphery. Here, under construction, is the perception model that renders the person his position in space by way of architecture. The periphery is at work.

In suspended space it is left to the subject to keep the world together. Coincidental with the disappearance of a collective understanding of the visual, spatial order, the boundary between space and language has been changed. The awareness of the text's spaciality and spaces textuality is part of our present experience. But all too often this has been interpreted as if space had become flat. Houses become pictures. Cities collages. Space in the written text's image.

Seen from a spatial aspect, a more complex three-dimensionality appears, enfolding with its exterior an interior, a subject. Like the looping of a line, this enfolding creates an irreducible difference and an indissoluble cohesion. This enfolding is three-dimensional. A knot which – with the Discursive, the Spatial and the Temporal as dimensions – enfolds the individual thought, body and biography, or the collective writing, city and history. These levels seem to describe various articulations of the same figure. The finite and the infinite as difference. Separated, but connected in glimpses by way of phenomena like "voice", "light" and "rhythm". Phenomena – known to us from ecstasy – that previously constituted the requisites of revelation.

In this three-dimensionality, space and architecture may well be a texture, though or a text in the discursive sense of the word. Space retains its perceptiveness and plastic articulation, attracting our reflection. The relationship between space, light and body constitutes a separate inventory – a field of experience which, because it can be superposed by

an afterthought, creates new space. A figural space connecting the visual space with the space of consciousness. It is this movement between perception and thought beyond the predetermined courses that is set going in the periphery.

If the text's arrangement of alphabetical signs can be said to create a reader, the indexical space of the periphery can be said to create a vagrant, a nomad, or a "stalker"¹ On the edge of

the representational space, between the meaningless and the meaningful, the stalker reveals and constructs the figural space² that transgresses the border between the sensory and the intelligible and makes it possible to remain in the periphery. And perhaps even to maintain that only peripheries exist. That the periphery has spread out.

The figure of the peripheral space is a cross, or a cross between organic and atmospheric time, between the centred and the a-central, between the iconic and the symbolic. Between the centre and the desert.

This figure confirms the concrete localities in the periphery, which is experienced as a reservoir of energy, as if contained a specifically architectonic potential. In other words, it points out the